

de verschillen tussen de observaties volgens Meelhuijsen betekenen. De achtergronden van de bronnen worden overigens ook niet helemaal duidelijk. Zo wekken de aantekeningen van de auteur de indruk later te zijn gemaakt, maar wanneer dan? Het zou goed zijn geweest als Meelhuijsen een aantal cruciale bronnen in een bijlage apart zou hebben belicht.

Dat neemt niet weg dat Meelhuijsen een huzarenstukje heeft geleverd. Een complexe historische aardschok ontrafelen is niet gemakkelijk en welzeker belangrijk. 'Revolutie in Soerabaja' is voor iedereen die meer wil weten over de dekolonisatiegeschiedenis een 'must'.

Fridus Steijlen

N. Tordeurs, *Naissance des mouvements européens en Belgique (1946-1950)* (Euroclio XVI; Brussel: Peter Lang, 2000, 219 blz., ISBN 90 5201 907 X).

De geschiedschrijving over de Europese integratie zoals deze in Nederland en België wordt bedreven speelt zich doorgaans af op het niveau van de officiële politiek. Dat wil zeggen: historici hebben zich vooral beziggehouden met het regeringsbeleid van beide landen ten aanzien van de Europese samenwerking. Veel minder aandacht is er voor de vele particuliere organisaties, pressiegroepen en privé-personen die zich voor deze samenwerking hebben ingezet. De Belgische historiografie is onlangs evenwel aangevuld met een monografie van de historica en documentaliste Nathalie Tordeurs. Het betreft hier een studie naar de geschiedenis van de diverse bewegingen voor een 'verenigd Europa' die in de jaren 1946-1950 in België werden opgericht.

Het reconstrueren van de vroegste geschiedenis van de Europese beweging in België is geen eenvoudige zaak. In de eerste plaats waren de journalisten, publicisten, wetenschappers en politici die zich in de late jaren veertig met de Europese integratie bezighielden, het onderling oneens over de vraag welke vorm deze integratie eigenlijk zou moeten krijgen. Vandaar dat er pro-Europese organisaties van diverse snit werden opgericht. Tordeurs maakt een onderscheid tussen socialistische, christen-democratische, 'economische' en 'mondiaal-pacifistische' organisaties. Maar zelfs bewegingen die tot dezelfde hoofdstroming behoorden konden het lang niet altijd met elkaar eens worden. Zoals de 'socialistische Europeaan' Maurice Lambilhotte in 1948 vaststelde: 'On pourrait presque dire qu'il y a autant d'Europées qu'il y a d'individus qui en parlent....' (55) Hierdoor wordt de vroege geschiedenis van de Europese beweging in België er uiteraard niet overzichtelijker op. Het is Tordeurs dan ook niet altijd even goed gelukt orde te scheppen in de — bij vlagen duizelingwekkende — chaos, hetgeen overigens zeker niet aan een gebrek aan ijver harerzijds valt te wijten. Ze gaat uitvoerig in op de geschiedenis van een vijftiental pro-Europese groepen en organisaties, waarbij ze de kleine details niet schuwt. Zo komen wij te weten dat de zogenaamde 'membres adhérents' van de Mouvement Socialiste pour les Etats-Unis d'Europe (MSEUE) in 1949 een contributie van 40 francs per jaar dienden te betalen (68).

Men kan zich afvragen of Tordeurs niet teveel van zichzelf — en de lezer — heeft gevergd. De meeste van de door haar beschreven organisaties hebben een marginaal bestaan geleid. Sommige telden slechts een handjevol leden, andere verdwenen enkele maanden na de oprichting weer van het toneel, dit ten gevolge van interne conflicten, geldgebrek of falende organisatorische kwaliteiten van de initiatiefnemers. Tordeurs heeft haar best gedaan om de schriftelijke nalatenschap van zelfs het kleinste groepje Europese federalisten op te sporen. De vraag is evenwel of de grote inspanningen die zij zich heeft getroost uit wetenschappelijk oogpunt in alle opzichten even zinvol zijn. De meeste van de door Tordeurs bestudeerde organisaties zijn

immers niet meer dan voetnoten bij de geschiedenis van de Europese beweging in België. Misschien had zij er beter aan gedaan uit elk van de genoemde vier hoofdstromingen één of twee organisaties te lichten en zich te beperken tot het schrijven van hun geschiedenis.

Ondanks het marginale karakter van veel van de door haar behandelde organisaties meent Tordeurs dat hun activiteiten wel degelijk effect hebben gesorteerd. In haar conclusie stelt ze vast: '... les militants européens ont provoqué, au sein des dirigeants de notre pays, une prise de conscience réelle dans la nécessité d'unir rapidement l'Europe.' (200) Veel van de plannen en ideeën die in de jaren veertig door de Europese federalisten in België en elders naar voren werden gebracht, vonden het volgende decennium hun verwezenlijking in de Europese Gemeenschap voor kolen en staal, de Europese Defensie Gemeenschap en uiteindelijk de Europese Economische Gemeenschap. Het werk dat de 'pioniers van het federalistische avontuur' hebben verzet is volgens Tordeurs dus niet voor niets geweest.

Ondanks de neiging van Tordeurs zich te veel te verliezen in details, vormt haar studie een nuttige reconstructie van de geschiedenis van wat men de Belgische 'proto-Europese beweging' zou kunnen noemen. Haar studie is uitstekend geschikt als basis voor verder historisch onderzoek betreffende de Europese beweging in België. Tot slot toch nog een punt van kritiek: een zaken- en namenregister zou dit boek zeker niet hebben misstaan.

Remco van Diepen

H. van Werveke, met een inleiding door W. Prevenier, *Herinneringen uit kinderjaren en jeugd* (Reeks verhandelingen XIV; Gent: Liberaal Archief, 2000, 151 blz.).

In de Belgische historische wereld van het tweede en derde kwart van de twintigste eeuw heeft de Gentse hoogleraar en mediëvist Hans van Werveke (1898-1974) een uitermate vooraanstaande rol gespeeld. Tegelijkertijd was zijn betekenis voor de samenwerking tussen Belgische en Nederlandse vakgenoten groot: Van Werveke organiseerde (met anderen) de sinds 1939 gehouden Belgisch-Nederlandse historische congressen en de hooglerarenuitwisseling tussen Gent en Utrecht, was redacteur van de *Nederlandsche historiebladen* en de *Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden*, en coördineerde (opnieuw met anderen) de tussen 1949 en 1958 verschenen *Algemene geschiedenis der Nederlanden*. Hij kreeg er in 1961 een Utrechts eredocoraat voor. Maar Van Werveke was ook een politiek activist: liberaal, vrijzinnig en flamingantisch, leidde hij onder meer het Willemsfonds.

Vlak vóór zijn emeritaat, in 1966, schreef Van Werveke — vooral op basis van zijn dagboeken — een autobiografie. Die was in de eerste plaats bestemd voor zijn kinderen en kleinkinderen. Het Liberaal Archief heeft deze *Herinneringen uit kinderjaren en jeugd* nu uitgegeven, voorzien van een enthousiaste toelichting door Walter Prevenier, die destijds, als medewerker van Van Werveke, de totstandkoming van de autobiografie van nabij heeft gevolgd. Een omvangrijk boek is het niet geworden; het reikt ook niet verder dan de jaren 1920. Van Werveke verhaalt er over zijn voorouders, zijn vader, die hulparchivaris en museumconservator in Gent was, zijn Duitse moeder, die als 'Fräulein' naar België kwam. Hij beschrijft er het Gentse milieu waarin hij opgroeide, een milieu waarin ten gevolge van de schoolstrijd het antiklerikalisme zegevierde en het flamingantisme doorbrak. Hij reconstrueert er zijn schooltijd en schetst er zijn lotgevallen tijdens de 'Grote Oorlog'. Vlak na die oorlog schreef hij zich in aan de Gentse universiteit als student geschiedenis (terwijl hij tegelijkertijd een baan als leraar aanhield); in de *Herinneringen* wordt het professorenkorps geportretteerd, gewogen en te licht bevonden. Het boek eindigt op het moment dat Van Werveke zelf, in 1924, aan de Gentse universiteit werd benoemd en zijn publieke carrière begon.